

A magyarok 1956-ban

Témavezető: dr. Káich Katalin

1956 és a Kárpát-medencei magyarság

1. A Délvidék és 1956

Az 1956-os magyar forradalomról Magyarországon a rendszerváltásig nem lehetett nyíltan beszélni. Jugoszlávia – elnemkötelezettsége ellenére – sem engedett be minden valós információt a forradalomról. Apró Mátyás visszaemlékezéseiből kitérünk, hogy szakmai ellehetetlenítésének fő oka az volt, hogy nem volt hajlandó a jugoszláv államvezetés szájízének megfelelő jelentést adni a Magyarországon tapasztaltakról. A jugoszláviai közéletbe az Írószövetség munkatársainak jelentései jutottak el: Dobrica Ćosić és Ivan Ivanji visszaemlékezései. Ćosić naplójegyzeteit a Borba napilap után a Magyar Szóban is megjelentette, könyve⁵⁷ nagy sikert aratott, de visszaemlékezéseiről még a szerző is fenntartással nyilatkozott mondván, hogy fordítóra volt szüksége a tömegben, hiszen nem beszélt magyarul. Ezzel elismerte azt, hogy nem történelmi kiadványként kell kezelni a Jugoszláviában legnagyobb sikert aratott, egy – és sokáig egyetlen – jugoszláviai által írt 1956-os tematikájú könyvet.

Ivan Ivanji ötven évvel az eseményeket követően írta meg visszaemlékezéseit⁵⁸, amelyekben Magyarországról mint egykori fasiszta államról írt, vagyis a fasizmus visszatéréseinek veszélye könyvének egyik kulcsmozzanata. A Mindszenty bíborosról írt visszaemlékezéseiben a revizionista veszélyekről beszél, amelyek szerinte állandó jelleggel jelen voltak Magyarországon.

Ilyen hangulatú jelentések, feljegyzések mellett szinte természetes, hogy nem alakult ki objektív kép a magyar forradalomról. A közelmúlt történései is alátámasztják ezt, hiszen még az 1989-es, úgynevezett joghurtforradalom alatt az újvidéki tiltakozókhoz szónokló egyetemi tanár is ötvenhatos menekülteknek titulálta a vajdasági magyarságot.

A jugoszláviai, vagyis a vajdasági magyarság az 1956-os magyar forradalmat követően teljes mértékben a jugoszláv állami vezetésnek kényének-kedvének volt kitéve. A vajdasági magyar értelmiségi elit szinte megszűnt létezni. A titói Jugoszlávia – más szocialista államokhoz hasonlóan – az országban élő magyar nemzeti közösséget Magyarországtól és az anyaországi magyaroktól független, önálló nemzeti közösségnek tekintette. Akár úgy is fogalmazhatnánk, hogy a „jó” jugoszláviai magyar az volt, aki kizárólag Jugoszláviában és a helyi létben gondolkodott, és nem egy egységes Kárpát-medencei magyarságban.

A jugoszláviai magyar értelmiség nem volt azonos azokkal a magyarokkal, akik viszonylag magas tisztségeket töltöttek be a Jugoszláv Kommunista Pártban. Az

⁵⁷ Ćosić, Dobrica 1989. *Hét nap Budapesten – 1956. október 23–30.* Budapest, Bethlen Gábor Könyvkiadó

⁵⁸ Ivanyi, Ivan (2007): *Mađarska revolucija 1956.*; Belgrád, B92 Kiadó

itt szerepet vállalók túlnyomó többsége munkásember volt, vagy sokszor szakképesítés nélküli.⁵⁹ A jugoszlávság eszméjének ez tökéletesen megfelelt, hiszen az itteni magyarságot egy különálló nemzetként akarták kezelni a jugoszláv vezetők, amivel mindennemű „magyarkodásnak” elejét akarták venni.

2. A forradalom hatása Erdélyben, ...

Leverése után a magyar forradalmat egyöntetűen reakciós, fasiszta ellenforradalomként bélyegezte meg a keleti blokk valamennyi országának politikai vezetése, ez alól csak a lengyel vezetés volt kivétel. A Romániában, az egykori Csehszlovákiában, és az akkor még a Szovjetunióhoz tartozó Ukrajnában a magyarok figyelemmel kísérték a forradalmi eseményeket, és szimpátiával tekintettek a szabadságharcra.

Romániában a magyarul értő lakosság napi szinten kísérhette figyelemmel az eseményeket. A Diákszövetség, amely alulról építkezve alakult meg, s a kommunista pártvezetéstől függetlenül próbálta felépíteni szervezetét, szintén követte az eseményeket. Október 30-án a román egyetemisták mintegy 2500 diák részvételével nagygyűlést tartottak a temesvári Műegyetemen, ahol a szolidaritásukat fejezték ki a magyar forradalommal, a szovjet csapatok kivonását és demokratikus reformokat követeltek. A hadsereg és a Securitate azonban bekerítette a diákokat, majd valamennyiüket gyűjtőtáborba hurcolta. November 1-jén, halottak napján a kolozsvári magyar Bolyai Egyetem hallgatói a Házsongárdi Temetőben tartottak tömeges rokonszenvtüntetést a magyar forradalom mellett. Megemlékező beszédet mondtak, egy diák elszavalta Reményik Sándor Eredj, ha tudsz című versét, majd elénekelték a Himnuszt. Sok résztvevő nemzeti színű kokárdát és gyászszalagot tűzött ki. A bukaresti egyetemisták november 4-én próbálták tömegtüntetést szervezni, de a szervezőket letartóztatták.

Romániában a megtorlás még súlyosabb volt, mint Magyarországon. A szervezkedő román egyetemisták bebörtönzése után 1958 áprilisától a romániai magyar értelmiségiek elleni tömeges letartóztatásokra és koncepciós perekre került sor a magyarországi forradalommal való szimpatizálás vádjával. Több száz embert megkínóztak, kivégeztek, munkatáborokba zártak, felszámolták az önálló magyar nyelvű felsőoktatást, és valósággal lefejezték a kisebbségi magyar értelmiségi réteget.

Időközben a romániai állami vezetés komoly propaganda-hadjáratba kezdett: fasiszta-horthysta terrornak nevezték a forradalmat, magyarveszéllyel fenyegetőztek. Ennek még ma is megvan a hatása, hiszen ezzel úgy, ahogy a forradalom ideje alatt, ma is a kevésbé művelt tömegeket manipulálják. A propaganda-hadjárat mellett innen szovjet katonai utánpótlás is érkezett Magyarországra.

A romániai közvéleménytől eltérően az emigrációban élő román írók, értelmiségiek másképp vélekedtek. A külföldön élő román értelmiségeik egyfajta példaként tekintettek a magyarok szervezkedésére és harcára. Egyébként ez érvényes volt kisebb-nagyobb mértékben minden szovjet hatás alatt lévő államra, még a Szovjetunió tagállamaira is: Ukrajnában – ahol külön érdekesség a kárpátaljai

⁵⁹ Mirnics Károly 2001. A délvidéki, a Vajdaságban élő magyar politikai és értelmiségi elit viszonyulása az 1956-os forradalomhoz és szabadságharchoz az 1990-es évek előtt. In *56 és Délvidék*. Szabadka, Nyitott Távlatok.

magyarok helyzete –, sőt még Észtorszáiban is szimpátiával tekintettek a magyarországi eseményekre⁶⁰.

Amíg a román kommunistaelenes értelmiség az emigrációból támogatta a magyar forradalmat, addig több egyetemista és középiskolás erdélyi magyar fiatal hurcoltak meg. E az egyetemi megmozdulások szervezői és részvevői közül soknak derékba törte a karrierjét.

A megfélemlítés és meghurcoltatás után 1964-ben országos szinten kegyelmet hirdettek. Ez azonban csak annyit jelentett, hogy eltörölték a politikai uszítás fogalmát. A későbbiekben más címszó alatt szabadult meg a román kommunista államvezetés a nemkívánatos egyedektől.

3. ... a Felvidéken...

Csehszlovákiában a hadsereg november 20-ig készültségben volt. A magyarokkal szembeni bizalmatlanság tapintható volt⁶¹, hiszen a tartalékosok közé nem hívták a magyar nemzetiségűeket. A csehszlovák államvezetés pedig – a jugoszláviai mintához kísértetiesen hasonlóan – azon fáradozott, hogy a felvidéki magyarságot mindenképp egy különálló nemzetiségnek tüntesse fel, és nem egy közös magyar nemzet részeként.

4. ... és Kárpátalján

A kárpátaljai magyarság specifikus helyzetben volt, hiszen azzal, hogy Ukrajna a Szovjetunió része volt, a magyarok állandó KGB-megfigyelés alatt voltak. A Szovjetunióban a szimpátiájukat kifejezők ellen brutális kizárási és letartóztatási hullám indult. Számos bírósági eljárás zajlott itt a közvélemény teljes kizárásával, amely során több magyar családot meghurcoltak. A magyar forradalommal leginkább szimpatizálók is csak szórólapokat készítettek, tehát nem beszélhetünk spontán megmozdulásokról⁶².

Néhány alkalmi csoportot felszámoltak a szovjet hatóságok, és tagjaikat bíróság elé állították. Ezek ténykedését jól tükrözi, hogy az egyik, az úgynevezett nagyszülősi csoport – amely középiskolás gyerekekből állt – tagjait szórólapok készítése miatt ítélték el.

A forradalom utóhatása Európában

⁶⁰ Dávid Gyula 2006. 1956 Romániában és ami utána következett. In Balla Bálint–Szöllőssy Pál (szerk.): *50 év – 1956–2006*. Veszprém, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 121–136.

⁶¹ Simon Attila 2006. A szlovákiai magyarok reakciója az 1956-os magyar forradalom eseményeire. In Balla Bálint–Szöllőssy Pál (szerk.): *50 év – 1956–2006*. Veszprém, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 137–140.

⁶² Dupka György 2006. A magyar forradalom és szabadságharc hatása Kárpátalján. In Balla Bálint–Szöllőssy Pál (szerk.): *50 év – 1956–2006*. Veszprém, Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem, 158–169.

A magyar nép számára a forradalom dicsőséges bukás volt, amely egyrészt lassan hozzájárult az elnyomás enyhítéséhez, másrészt erőt adott az alávetettség elviseléséhez, és olyan nemzetközi elismerést szerzett a magyarság számára, amilyenben az 1848-as forradalom óta nem volt része.

Mint mondtuk, a keleti blokkban lezajló terrorhullám alól egyedül Lengyelország volt kivétel. A forradalom leverésének hírére november 5-én a lengyel nagyvárosokban sok ezer fős néma tiltakozó demonstrációkat és gyászfelvonulásokat tartottak. Gomulka 1956 novembere után igyekezett elkerülni minden olyan lépést Magyarországgal kapcsolatban, amely a lecsillapodott kedélyeket újra felborzolhatta volna. A lengyel vezetés ezért később sem erőltette a „magyarországi ellenforradalom” koncepcióját (a kádári Magyarország erre vonatkozó megkereséseit is mindig elutasították), a továbbiakban inkább hallgattak az eseményekről.

1957 januárjában Dag Hammarskjöld ENSZ-főtitkár speciális bizottságot állított fel a magyarországi események kivizsgálására. Az 1957 júniusában elkészült 268 oldalas jelentés a magyar nép emberi jogainak a Kádár-kormány és a Szovjetunió részéről történt súlyos megsértését állapította meg⁶³. Az ENSZ közgyűlése ennek nyomán 1958. december 12-én közös nyilatkozatot fogadott el, amelyben elítéli a magyar nép elnyomását és a szovjet katonai megszállást, más érdemi lépés azonban nem történt.

A magyar forradalom leverésének hatására a következő évtizedekben a két nagy katonai tömb (a nyugati és a keleti blokk) kialakult hatalmi erőviszonya még inkább megkérdőjelezhetetlen valósággá vált, és jól megmutatkozott, hogy a hidegháborús propaganda ellenére egyik félnek sem állt igazán érdekében ezen a helyzeten változtatni. A forradalom és leverése ugyanakkor a kommunista ideológia óriási erkölcsi hitelvesztését és befolyásának visszafordíthatatlan meggyengülését eredményezte az egész világon. 1956 után nem lehetett többé nem tudomásul venni, hogy a Szovjetunióban és a fennhatósága alatt álló országokban fennálló rendszerek valójában népellenes, korrupt és életképtelen totalitárius diktatúrák.

A forradalom emlékezete

1957 januárjától a forradalom résztvevőit tömegesen börtönözték be, majd sokukat kivégezték. A brutális megtorlást és a magyar nép elnyomását az ENSZ és a világ közvéleménye egyaránt elítélte.

A forradalom leverését követő évtizedekben tilos volt erről az időszakról beszélni, ellenforradalomnak bélyegezték. 1956 rendőri kérdés lett, hiszen az ötvenhatosok szabadulásuk után is csökkentett jogokkal élhettek a polgári jogoktól emígy is megfosztott országban. Voltak, akik nem kaptak útlevelet, mások nem kaptak végzettségüknek megfelelő munkát, így sokan nem tudtak talpra állni a börtönbüntetés után.

1956 a kádárizmus válsága idején, a nyolcvanas évektől vált a közbeszéd tárgyává, de a forradalom harmincadik évfordulójára készített filmsorozattal is egyfajta megbélyegzése történt az 1956-os eseményeknek⁶⁴. A közvélekedés szerint az

⁶³ ENSZ-jelentés II. N (30–32. old.)

⁶⁴ Szokolczai Attila 2001. Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc. Budapest, 1956-os Intézet, 100.

első valódi történelmi megemlékezésre, a történetek megtárgyalására harminc évet kellett várni⁶⁵, amikor is Donáth Ferenc kezdeményezésére mintegy hetven, a forradalomban vagy részt vevő, vagy ahhoz más módon kötődő közéleti személyiség találkozott egy budapesti lakásban. Donáth meghalt, mielőtt megtartották volna a megbeszélést.

1961. február 24-én Nagy Imre, Maléter Pál és Gimes Miklós földi maradványait titokban kihantolták és az Új Köztemető 301-es parcellájában újra eltemették, a nyilvántartásba hamis neveket jegyezve be. 1988. június 5-én a volt 1956-os elítéltek által alapított Történelmi Igazságtétel Bizottsága felhívást tett közzé, amelyben egyebek mellett a Nagy Imre-perben kivégzettek tisztességes eltemetését és rehabilitációjukat követelték. Június 16-án Párizsban, a Père Lachaise temető 44-es parcellájában felavatták Nagy Imre, Losonczy Géza, Maléter Pál, Szilágyi József, Gimes Miklós és a forradalom minden kivégzettjének jelképes síremlékét. Budapesten az Új Köztemető 301-es parcellájában, majd a Belvárosban megemlékezést tartottak Nagy Imre kivégzésének 30. évfordulóján. A belvárosi megemlékezést a rendőrség erőszakkal oszlatta fel. 1989. március 29-én megkezdődött Nagy Imre, Gimes Miklós, Losonczy Géza, Maléter Pál és Szilágyi József jeltelenül eltemetett holttestének kihantolása. 1989. június 16-án Nagy Imrét és mártírtársait ünnepélyesen újratemették Budapesten. A Hősök terén több százezren hallgatták a szónokokat. 1989. július 6-án a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa a legfőbb ügyész törvényességi óvása nyomán Nagy Imre és társai ítéletét hatályon kívül helyezte, és bűncselekmény hiányában felmentette őket⁶⁶.

1989 óta a forradalom kitörésének napja, október 23-a nemzeti ünnep Magyarországon.

Befejezés

1. Következtetések

Az 1956-os forradalom és szabadságharc, annak ellenére, hogy a felkelést leverte a szovjet hadsereg, nagy hatással volt nemcsak Magyarországra, hanem egész Európára is. A forradalmat szóban támogató nyugati világ előtt tetteivel példát tudott állítani egy kis ország, de győzni nem.

A Sztálin halálát követő években több ország megpróbálta függetleníteni magát a szovjet elnyomástól, de csak a magyarországi függetlenedési kísérlet torkollott fegyveres harcokba. Ebben a pillanatban viszont – egy kiélezett világpolitikai, hidegháborús időszakban –, lehet, hogy egy esetleges katonai segítségnyújtás egy sokkal nagyobb vizsály kezdetét jelentette volna.

Ha viszont egész hétköznapi nyelven szeretnénk fogalmazni: „ami késik, nem múlik”, vagyis ami 1956-ban csak álom volt, az három évtized elteltével valóság lett. A keleti blokk megszállt – nyugodtan nevezhetjük így a szovjet befolyást – országainak függetlenedési kísérlete a berlini fal leomlásában teljesedett be. Ennek pedig akár magyar vonatkozású – ezzel egy időben az 1956-os forradalom hagyatékaként említhető – előzményét is megellelhetjük: az úgynevezett Páneurópai Pikniket (Sopronpuszta, 1989. augusztus 19.). Egyes becslések szerint körülbelül

⁶⁵ *Ötvenhatról nyolcvanhatban* 1992. Budapest, Századvég Kiadó–1956-os Intézet.

⁶⁶ „Az 1956-os forradalom” a Wikipédiából

húszezer ember részvételével áttörték a magyar–osztrák határt, átszakítva a „vasfüggönyt”. Ezzel a mintegy hatvanezer NDK-állampolgár előtt megnyílt az út Ausztria felé. A Sopronpusztán történtek is olyan vonatkozású magyarországi eseménnyé nőttek ki magukat, ami kiérdemelte a nyugati világ elismerését.

A Páneurópai Pikniket követte a „vasfüggöny” megszűnését szimbolizáló berlini fal leomlása november 9-én.

Az eseményeket ilyen formában egymás mellé állítani talán nem a legcélszerűbb, hiszen több mint három évtized múlt el a két, illetve három esemény között. Főleg úgy nem, hogy a fenti, mintegy félszáz oldalon Magyarország Kádár-korszakát nem taglaltuk. Azt a kort, amely a „legvidámabb barakként” jellemezte Magyarországot, és amit egyre többen „sírnak vissza” az országban. Egyesek szerint Kádár idővel egyre pozitívabb megvilágításba kerül Magyarországon: egy olyan kor vezetője, amelyben az ország egy másfajta, emberarcúbb szocializmus felé igyekezett.

Az idő mutatja majd meg, hogy egy nemzet tette mit, mennyit ér. Az 1956-os magyar forradalomról és szabadságharcról is elmondható ez. Akkor is, ha még ma sem kezeljük kellőképp az eseményeket, a magyar belpolitikai viszály az 1956-os forradalom és szabadságharc emlékét (is) kifakította.

2. Utószó

A történelmet a győztesek írják, ez már közhely. Akkor vagyunk nehezebb helyzetben, ha más, nem győztes szemszögből szeretnénk tanulmányozni a történeteket. 1956 az egyik legfontosabb évszám a legújabb kori magyar történelemben, amiről most, a diplomamunkám elkészítésével valamelyest pontosabb kép alakult ki bennem.

Mint már említettük, az 1989-es rendszerváltás mind Magyarországon, mind az akkori Jugoszláviában valamelyest felszabadította a történelmi levéltárakat, kutathatóvá téve az 1956-os magyar forradalom eseményeit.

Magyarországon a rendszerváltás utáni évekből el kell(ett), hogy teljen néhány, amíg valós kép alakulhatott ki a történetekről. Az egykori Jugoszláviában történeteket viszont ismerjük: az egykoron a testvériség-egység címszava alatt élő nemzeti közösségek nemzeti érzéseiktől túlfutva egymásnak estek, szétrombolva nemcsak egy országot, hanem tönkretéve rengeteg emberi sorsot is. És ezt semmiképp sem hagyhatjuk figyelmen kívül, még akkor sem, ha „csak” 1956 tekintetében vizsgáljuk a történeteket. Figyelembe kell vennünk a Balkánon történeteket, mivel az, ami ott történt, egy újabb tragédia, ami mellett nem sok idő, kedv és lehetőség jutott a kutatásra.

A magyar–jugoszláv viszony is egy ilyen kérdés, amit még ma sem vizsgáltak elegendően sem az egyik, sem a másik oldalon. A jugoszláv segítőkészséget az itt élő magyarok másképp látják, mint a magyarországiak. Támogatni támogathattuk a magyar forradalmat, de csakis a szocializmus valódi értékeit figyelembe véve, nemzeti előjel nélkül.

A forradalom napjait még bizonyosan sokan kutatni fogják. Egy biztos: az 1956-os forradalom és szabadságharc sokunknak jó példával szolgálhat arra vonatkozóan, hogy mit jelent a kitarás, mit jelent a szabadságvágy. A történelemből pedig – bárki is írja le a történeteket hivatalosan – tanulni lehet, és kell is.